

De geschiedenis van de Bethelkerk

Het gemeentelven van de Bethelkerk in de jaren 1938-2008 is op verschillende manieren te beschrijven. Hieronder gebeurt het allereerst vanuit het perspectief van de predikant. De eerst twee periodes worden beschreven door de toenmalige hervormde scriba de heer D. van den Brand. Daarna vertellen de predikanten zelf hun verhaal over hun tijd in de Bethelkerk. Toenmalig scriba Richtje Damstra beschrijft de periode 1988-1998. Ds. Nico Riemersma blikt terug op het tijdvak 1998-2008.

De periode van ds. F.K. van Evert (1937-1942)

'Eerste predikant en medestichter van de Bethelkerk was ds. Frederik Karel van Evert (1903-1943). Hij stierf in gevangenschap in het concentratiekamp te Vught. Hij diende de gemeente Loosduinen van 27 juni 1937 tot aan zijn gevangenneming op 22 augustus 1942.' Aldus luidt het onderschrift bij het portret van ds. van Evert in de predikantenkamer in de Bethelkerk. Eigenlijk zou er moeten staan dat hij de gemeente Loosduinen diende tot aan zijn overlijden op 31 januari 1943, dus ook tijdens zijn gevangenschap.

Intree

Ds. Frits van Evert, overgekomen van Hellevoetsluis, deed zijn intrede op 27 juni 1937. Zijn intreetekst was Zacharia 4:6 ('Toen antwoordde hij, en sprak tot mij: Dit is het woord des Heren tot Zerubbabel, zeggende: Niet door kracht, noch door geweld, maar door Mijnen Geest zal het geschieden, zegt de Heere der heirscharen' (Statenvertaling).

Aandacht voor jongeren, zieken en militairen

Met voortvarendheid nam hij het werk in de gemeente ter hand. Vooral zette hij zich in voor de jongeren. Reeds op 5 juli 1937 werd een afdeling van Jong Hervormden opgericht. De vereniging kwam onder leiding van Van Evert tot grote bloei. Ook pleitte hij in de kerkeraad voor het houden van jeugddiensten. Zijn voorstellen vonden aanvankelijk weinig bijval en het zou dan ook tot januari 1939 duren voor de eerste jeugddienst werd gehouden.

Ook op het terrein van het pastoraat was ds. van Evert actief. Via huisbezoeken werden veel contacten gelegd en ook de zieken en de patiënten in het Zeehospitium hadden zijn aandacht. De militairen vonden in hem in de mobilisatietijd 1939-1940 een meelevende vriend.

Gevangen tijdens de oorlog

Het woord 'mobilisatie' herinnert ons er aan dat ons land spoedig daarna het slachtoffer werd van bruto geweld van de Duitse legers. Ds. Van Evert wist zich geroepen om in woord en daad tegen de overweldigere in verzet te komen. Op 22 augustus 1942 werd Van Evert, net terug van vakantie en druk doende om joodse gemeenteleden in veiligheid te brengen, gevangen gezet. De avond tevoren had hij bericht gekregen dat hij zich op het Binnenhof moest melden. Niemand kon vermoeden dat hij niet meer in gezin en gemeente zou terugkeren. Na twee weken werd hij naar Amersfoort overgebracht. Hij werd daar te werk gesteld bij

de aanleg van een schietbaan. Hij moest meehelpen zand in lorries te scheppen en zware pluggen te versjowen, een nat, vies maar bovenal zwaar karwei. Zijn gezondheid ging achteruit en hij belandde in een ziekenbarak. Toen hij 'hersteld' uit de barak kwam werd hij te werk gesteld bij het strozakken-commando; daar was het beter vol te houden.

Gestorven in Vught

Kerstmis 1942 schreef hij dat de gemeente het Kerstfeest moest vieren zoals altijd. Hij zelf zou het vieren, zoals hij het nog nooit gevierd had. Kort daarop werd hij onder zware omstandigheden naar Vught overgebracht. Die reis was al een verschrikking, maar het verblijf in het

kamp daar was nog veel erger: barre kou, slechte hygiënische toestanden, het ontbreken van enige medische zorg, slechte slaapgelegenheid. Barbaars optreden was aan de orde van de dag.

Niettegenstaande de verschrikkingen zag hij kans medegevangenen geestelijk te steunen. Lichamelijk ging hij door de ontberingen snel achteruit. Op 27 januari 1943 meldde hij zich ziek en op 31 januari ontsliep hij in de morgen, zonder lijden.

Plaquette

Op zondag 14 februari 1943 gaf de kerkeraad in door de heer Van den Brand als ouderling van dienst opgestelde bewoordingen uiting van zijn diep verdriet over het heengaan van zijn predikant.

Op 20 januari 1946 werd namens de gemeente een plaquette, vervaardigd door de beeldhouwer Etienne, aan de kerkeraad overgedragen. Door deze plaquette wordt waardig en sober de herinnering aan de eerste predikant van de Bethelkerk levend gehouden. De plaquette werd aangebracht in de zijmuur van de kerk, ter hoogte van de speeltafel van het orgel.

D. van den Brand

De periode van dr. A.F.N. Lekkerkerker (1944-1948)

'De tweede predikant was dr. Arie Frederik Nelis Lekkerkerker (1913-1972). Hij deed intree in Loosduinen op 2 januari 1944 en nam 3 oktober 1948 afscheid wegens vertrek naar Utrecht.' Aldus luidt het onderschrift bij het portret van ds. Lekkerkerker in de predikantenkamer van de Bethelkerk.

Onder indruk van prediking

Kort na het overlijden van ds. Van Evert legden de Duitse bezetters beslag op de Stichting 'Bloemendaal' te Loosduinen. Patiënten en personeel werden ondergebracht in zusterstichtingen, met name Dennenoord te Zuidlaren en Wolfheze te Wolfheze. Ondergetekende, werkzaam bij de administratie van Bloemendaal, werd in eerste instantie overgeplaatst naar Zuidlaren. Op de tweede zondag van mijn verblijf aldaar, bezocht ik de dienst in de Hervormde Kerk te Noordlaren en was daar onder het gehoor van de plaatselijke predikant ds. A.F.N. Lekkerkerker. Zijn prediking maakte grote indruk op mij. Na afloop had ik een gesprek met hem, dat in de pastorie werd voortgezet. Na zes weken volgde mijn overplaatsing naar Wolfheze, waar de kantooruren zodanig geregeld konden worden dat ik een lang weekend thuis kon zijn in Loosduinen.

Beroep en intree

Als secretaris van de hoorcommissie vestigde ik de aandacht op ds. Lekkerkerker. Inmiddels was een afspraak gemaakt voor een zondagse ruilbeurt van ds. G. Venema (Dorpskerk, Loosduinen) met ds. Lekkerkerker te Noordlaren. Laatstgenoemde preekte op de bewuste zondag 's morgens in de Bethelkerk en 's avonds in de Dorpskerk, zonder te weten dat de hoorcommissie hem beluisterde. Enige weken later bracht Loosduinen een beroep op hem uit dat werd aangenomen. Ds. Lekkerkerker deed zijn intrede in de Bethelkerk op zondag 2 januari 1944.

Bezetter

Ten opzichte van de Duitse bezetters nam hij geen blad voor de mond. Hij behoorde tot de 142 Hervormde predikanten die door de S.S. en andere instanties werden opgeroepen voor een verhoor. Daar werd hij ondervraagd over: arbeid van Gezinszorg in Loosduinen, hulp aan onderduikers, en aansporing tot onderduiken.

Ontmoeting ambtenaar-tuinder/arbeider

Hij kwam hier in Loosduinen in een wonderlijk gecompliceerde randgemeente van Den Haag. Zelf bracht hij

dit eens als volgt onder woorden: 'Wanneer ergens in onze Hervormde Kerk oud en nieuw elkaar ontmoeten, het dorp en de stad, dan is het wel in Loosduinen, de gemeente waar Den Haag en het Westland het maar met elkaar moeten vinden. Op het terrein van de dorpsgemeente Loosduinen is een stadswijk verzezen, waar ambtenaren wonen, wier leven bestaat in het gaan 'van en naar het Departement'. Zij zijn in de kerkeraad gekomen en ontmoeten daar de tuinders en de arbeiders van het dorp. Aanvankelijk leidde dit tot problemen, later is er een samenwerking gegroeid en vooral de oorlogsjaren hebben ons geleerd dat wij bij elkander behoren.'

Schulddelging

Ds. Lekkerkerker heeft zich in zijn Loosduinse tijd doen kennen als een markante persoonlijkheid. Ook zette hij spoedig na zijn intrede een actie op touw tot delging van de nog bestaande schulden op Dorpskerk en Bethelkerk. In ruim één jaar bracht de gemeente een bedrag van fl. 64.000,= bijeen, waarmee niet alleen de schulddelging, maar bovendien nog de financiering van kinderouitzending en kindervoeding in de hongerwinter 1944-1945 op royale wijze werd mogelijk gemaakt.

Ontvankelijk

Zelf kwam ds. Lekkerkerker uit een bevindelijk milieu, maar hij voelde zich thuis in confessioneel gerichte kring. Hij verbaasde zijn confessionele vrienden vaak met een onverwacht standpunt, zoals b.v. zijn liefde voor liturgische vernieuwing. Verder kon hij zich vrij opstellen en toonde hij zich ontvankelijk voor nieuwe inzichten.

Afscheid

Na bijna vijf jaren nam ds. Lekkerkerker een beroep aan naar Utrecht. Op 3 oktober 1948 nam hij afscheid als predikant van de Bethelkerk.

D. van den Brand

De periode van dr. W. Nijenhuis (1949-1969)

De derde predikant was ds. Willem Nijenhuis (1915-.....). Hij deed op zondag 10 juli 1949 intree en nam afscheid op zondag 7 december 1969. In zijn periode als predikant van de Bethelkerk promoveerde hij op Calvijn. Later werd hij hoogleraar kerkgeschiedenis in Groningen.

Drie kenmerken

'Van enige afstand terugblikkend op die periode constateert men drie kenmerken waardoor de hervormde wijkgemeente Bethelkerk duidelijk van de zustergemeenten (Abdijkerk, Adventkerk, Exoduskerk en Shalomkerk) te onderscheiden was.

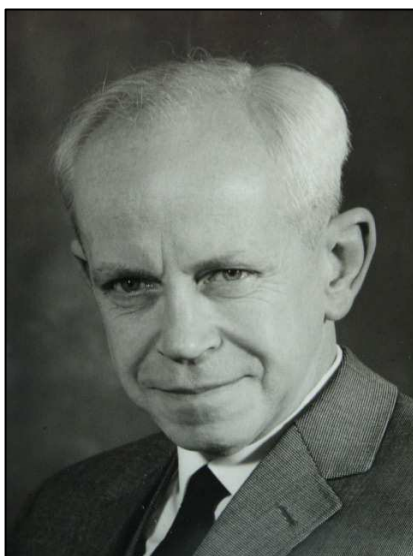
- Wat in de eerste plaats opvalt, is de uitgestrektheid van de gemeente, die in het begin der vijftiger jaren eigenlijk in vier delen uiteenviel, door grote onbebouwde ruimten van elkaar gescheiden, namelijk de toenmalige Zeeheldenbuurt, de Notenbuurt, Bohemen en Kijkduin. In het kolossale uitbreidingsproces in dit stadsgedeelte, waarin naast de twee bestaande drie nieuwe wijkgemeenten geboren werden, groeiden de vier delen der wijkgemeenten Bethelkerk naar elkaar toe, geografisch en geestelijk.

- In nauwe samenhang met deze geografische geleding vertoonde de wijk een zeer gedifferentieerde sociale bevolkingssamenstelling. Deze vormde enerzijds een niet gering pastoraal probleem: hoe zouden mensen met zo verschillende sociale, politieke en geestelijke achtergronden tot één gemeenschap kunnen groeien? Anderzijds betekende deze verscheidenheid, die wij tegenwoordig pluraliteit noemen, een verrijking, een teken namelijk van de veelkleurigheid van de Kerk en haar Boodschap. Van deze sociale en geestelijke verscheidenheid vormde de kerkeraad gedurende de gehele hier beschreven periode een duidelijke afspiegeling. Men kan slechts met de grootste dankbaarheid terugdenken aan de vriendschap tussen de oud-marineofficier en de tuinarbeider, aan de samenwerking tussen de huisvrouwen de directeur van een pensioenfonds, aan het gemeenschappelijk optrekken van een commies van de belastingdienst en één van de dienaren der kroon, alles in de kring van deze ene kerkeraad.

- Het derde kenmerk der wijkgemeente was haar leeftijdsopbouw. Hielden in den beginne de generaties elkaar nog in evenwicht, geleidelijk begon, vooral wegens de snelle uitbouw van Bohemen, de schaal over te slaan naar de kant van de oudere generatie.

Groei

De drastische groei der gemeente van ca. 600 pastorale eenheden in 1949 tot ca. 2500 adressen in 1969 maakte versterking der pastorale bewerktuiging nodig. Met het aantal wijken groeide in de centrale gemeente het aantal predikantsplaatsen van drie tot zeven. In de Bethelkerk werd ds. B. Keers, die van september 1955 tot augustus 1956 de wijkpredikant tijdens zijn studieverlof in de Verenigde Staten vervangen had, na terugkeer definitief aangesteld als bijstand in het pastoraat. In augustus 1966 kwam ds. J. Langenbach als tweede wijkpredikant, voor onze huidige begrippen een ongekende luxe, die dan ook aan het eind der zestiger jaren niet houdbaar bleek. Er bestond immers een

voortdurende spanning tussen de pastorale, liturgische en organisatorische voorzieningen in de wijkgemeente en de morele verplichting, eigen welstand niet alleen ten eigen bate doch ook voor de opbouw der nieuwe wijken aan te wenden.

Enkele belangrijke momenten in de hier behandelde periode waren de komst van de eerste vrijzinnige predikant, ds. H. J. Vedder (1961), die beroepen was voor de hele centrale gemeente doch het merendeel zijner gemeenteleden rond de Bethelkerk vond, en de opening van het nieuwe gemeentecentrum, voorjaar 1965, dat aldra in een groeiende behoefte bleek te voorzien.

Oecumenische contacten

Terwijl met het Duitse Opladen en het Belgische Brasschaat geruime tijd intensieve oecumenische contacten werden onderhouden, bleven, ondanks de energieke inzet van de Gereformeerde predikant, wijlen ds. Rein Brussaard, en een deel van zijn kerkeraad, de betrekkingen met de Petrakerk stroef.

Ontkerkelijkheid

Zoals altijd en overal kende ook dit bescheiden stukje geschiedenis zijn licht- en schaduwzijden. Wat de laatste betreft: de wijkgemeente werd mét de hele kerk sinds het begin der zestiger jaren geconfronteerd met de snel om zich heen grijpende saecularisatie. Het kerkbezoek vertoonde een stabilisering of een lichte achteruitgang, die in werkelijkheid, gezien de sterke getalsmatige uitbreiding der gemeente, een aanzienlijke achteruitgang betekende. Het aantal belijdeniscatechisanten daalde van 31 in 1952 tot 11 in 1967. Dat de ontkerkelijkheid niet alleen de jongere, doch ook de oudere generatie meesleepte, blijkt onder andere uit het pijnlijke feit dat jonge, energieke en ijverige kerkeraadsliden, eenmaal tegen hun middelbare leeftijd gekomen, radicaal afhaakten.

Frustratie bij kennismakingsbezoekwerk

Daar de op de gegevens van de SMRA gebaseerde kennismakingsbezoeken bij de medewerkers steeds meer frustraties wekten, vormden de principiële en praktische vóórs en tégens van het uniek Nederlands Hervormde verschijnsel 'geboortelid', een voortdurend onderwerp van discussie in de kerkeraad.

Groot aantal vrijwilligers

Aan de lichtzijde signaleren wij allereerst een stijgende deelneming van gemeenteleden, niet-kerkeraadsliden, aan het pastorale, diakonale en j administratieve werk. Aan hun inzet en toewijding is zeer veel te danken!

Voor het vormingswerk, met name het cursuswerk, bestond een blijvende belangstelling. Gaandeweg werd het aantal, door kerkeraadsleden geleide, bijbelkringen uitgebreid. Tal van nieuwe gemeenschapsvormen, sommige van tijdelijke, andere van blijvende aard, brachten mensen bijeen. Wij noemen hier slechts de maandelijkse broodmaaltijden op zaterdagavond die in de vijftiger jaren in 'Meer en Bosch' werden gehouden; groothuisbezoek; bejaardensociëteit, en vakantieweken.

Vernieuwingen

Vernieuwingen werden soms geschuwd, soms ook zonder veel bezwaren ingevoerd.

Twee voorbeelden. 1. Direct nadat in 1956 de kerkordelijke weg voor de vrouw in het ambt geopend was, werden niet minder dan vijf vrouwelijke kerkeraadsleden benoemd, zonder dat een enkel woord van protest werd gehoord.

2. De vormen van eredienst ontwikkelden zich geleidelijk in oecumenische zin: avondgebed, dagelijkse meditatiediensten in de Stille Week, maandelijkse viering van het Avondmaal, enz.

Opdracht

Licht en duister geven stof tot dankbaarheid en schaamte. Bij een jubileum zal de dankbaarheid de boventoon voeren. De Heer was onder ons in Woord en sacrament, in getuigenis en dienstbetoon. Hij heeft Zijn werk niet losgelaten. Wat zullen de volgende vijftig jaren brengen? Geen mens weet het. Maar de opdracht van de kerk is niet veranderd. Een jubileum geeft alle aanleiding tot een nieuwe bezinning op deze opdracht. Zij werd op 10 juli 1949 in de Bethelkerk verwoord door de toenmalige ouderling R. van der Weide, toen hij vanuit de kerkeraadsbank met zijn bekende stentorstem een 33-jarige uit een klein Fries dorp niet zonder vrees en beven overgekomen predikant opriep 'Dominee, gooi het Woord er maar in!' Is deze oproep niet wezenlijk de meest geëigende vorm, waarin men in deze tijd van 'godsverduistering' een jubilerende kerk kan gelukwensen?'

W. Nijenhuis

De periode van ds. J. Langenbach (1966-1972)

Ds. W. Nijenhuis meldde hierboven al dat de Bethelkerk zich sterk uitbreidde. Dat leidde ertoe dat ds. Johannes Langenbach (1932-1997) als vierde predikant naar de Bethelkerk kwam. Hij deed op zondag 2 oktober 1966 intree en nam op zondag 11 juni 1972 afscheid.

Uit het roerige Amsterdam

'Van die vijftig jaren hebben wij er zes als 'dominee en mevrouw' meegemaakt. In 1966 kwamen we uit het roerige Amsterdam, waar we als jeugdpredikant met de eerste tekenen van een later stormachtige saecularisatie geconfronteerd werden. In 1972 vertrokken we naar Leiden, waar we twaalf jaar als studentendominee gewerkt hebben in het verband van de Leidse Studenten-Ecclesia.

Al die enthousiaste mensen

Tussen Amsterdam en Leiden was het Den Haag-Loosduinen, en dan vooral: de Bethelkerk. In onze herinnering een heerlijke tijd. Om je heen veel lieve en hardwerkende mensen, vrijwilligers in allerlei ambten en functies. Vacatures waren er toen nog nauwelijks. Er werd met plezier in de kerk gewerkt: door de scriba, de koster, de diakenen, de jeugdouderling, het moderamen, de cantor-organist, het koor, de crèche-medewerkers, de ouderlingen, de kringleiders, de administratie, de collectanten, de verzorger van de iedere week opnieuw gestencilde liturgie, de ziekenbezoekers, de leiders van de zondagsschool, de smra-bezoekers, de organisatoren van de jaarlijkse markt, de bejaardensociëteit, de kerkvoogden, de werkers aan het werelddiakonaat-project en de jeugdsociëteit in een versleten garage, etc.

Uit mijn hoofd schrijf ik het achter elkaar op en ben er werkelijk verbaasd over dat in die dagen zoveel mensen zo

enthousiast bezig waren. 's Zondags kwam je al die mensen tegen, in de kerk en na afloop bij de koffie. Ook dat was toen nog bijna vanzelfsprekend: de kerkgang. Bijna, want de tijd van de tweede huizen en de tweede vakantie, de caravans, de televisie en de lange weekenden was aan het doorbreken. Maar in die dagen merkten we dat nog niet echt. De kerk was bezet en met Kerst en Pasen zelfs tot op het balkon.

Moeilijk

Er zijn heel veel mensen die zoals wij dankbaar terugzien. Maar met te constateren dat het fijn en goed was zijn we er natuurlijk niet. Iedereen ziet dat de kerk het in de grote steden moeilijk heeft. De aantallen worden kleiner en het wordt steeds moeilijker de gemeente bijeen te houden.

Hoe verder?

Bij de viering van dit jubileum kunnen we niet volstaan met te zeggen dat vroeger iedereen zo enthousiast was. Die herinneringen zijn uiteraard belangrijk voor een mens, maar voor de voortgang van de kerk is het te weinig. Bijbels is het de verhalen van de geschiedenis te vertellen, opdat het komende geslacht het anders en beter zal doen. Hoe concreet het andere en het betere ingevuld zal worden weet ik niet. De geschiedenis zal het leren.

Maar de hoop mag zijn, dat er over vijftig jaar weer enthousiast geschreven zal worden over de kerk, en dus ook over de Bethelkerk, als ontmoetingsplaats van mensen.

J. Langenbach

De periode van ds. J.W.T. Cohen Stuart (1973-1981)

De vijfde predikant was ds. Joost W.T. Cohen Stuart. Op zondag 4 maart 1973 deed hij intrede, op zondag 27 september 1981 nam hij afscheid.

'De wijkgemeente Bethelkerk was in de jaren zeventig een wijkgemeente met ca. 2650 pastorale eenheden of adressen. Voor de vrijzinnigen onder hen was ds. S. Nijdam als predikant aangetrokken.

Pastoraat

Met de kerkeraad ben ik begonnen om in alle secties groothuisbezoeken af te leggen ter kennismaking en ter noodzakelijke versteviging van de onderlinge band in de gemeente. Dit was zeer nodig, want opvallend aan deze wijk, waarin de kerk moest opereren, was het ontbreken van een geografisch hart in de qua bouw, bewoning en samenstelling van de bevolking nogal verschillende delen ervan. De Notenbuurt was anders dan Kijkduin met zijn hoogbouw en dat weer anders dan Bohemen.

Juist in de stad dreigt de mens in de anonimiteit onder te gaan. Daarom leek het de kerkeraad en mij, juist vanuit de visie van de kerk, vereist om aan het 'bij name gekend zijn' zo persoonlijk mogelijk vorm en inhoud te geven. Er zijn in de jaren die volgden dan ook vele groothuisbezoeken gehouden in de wijkgemeente.

Jongeren

Naast dit pastorale werk, onderbouwd door regelmatig ziekenbezoek en huisbezoek van mijn kant, vroeg het werk onder jeugd en jonge gezinnen veel aandacht en inzet, zeker ook van de medewerkers. Daarbij werd indien mogelijk, samengewerkt met Gereformeerden, Remonstranten en Doopsgezinden. De oecumenische samenwerking in die jaren, ook af en toe tot uiting gekomen in kanselruil en gezamenlijke vieringen, vond bij gelegenheid ook zijn uitdrukking in gespreksavonden. Doel was de leden van verschillende kerken, allen wonend in één wijk, nader tot elkaar te brengen.

In gesprek met Israël

Belangrijk is het werk geweest, gedaan voor de vorming en toerusting van de gemeente. Zo herinner ik mij een bezoek met gemeenteleden gebracht aan de synagoge in de Wagenstraat, en een serie avonden 'in gesprek met Israël' waarbij mr. Levison en rabbijn A. Soetendorp lezingen hielden in de Bethelkerk. Zelf leidde ik zeven seizoenen een leerhuis met verschillende thema's en gaf ik theologische begeleiding aan kringleiders uit de Bethelkerk en uit andere wijken in Loosduinen. In dit kader zijn heel wat gesprekken gevoerd.

Dat dit bezig zijn met de Israëlitisch-Joodse achtergrond van de traditie van de kerk in 1980 leidde tot een reis met gemeenteleden naar Israël, is dan ook van hier uit verklaarbaar.

Vredesweek

Ik wil ook stil staan bij de jaarlijkse gemeente-avonden in het kader van de vredesweek in de Bethelkerk. Alle mogelijke inleiders van naam en kleur, uit de landelijke kerk en de politiek, hebben daar hun licht laten schijnen over met name de problematiek van de kernbewapening.

Het strekt de Bethelwijk tot eer, dat het mogelijk was aanvechtbare zaken aan de orde te stellen en dat men daarover dan grondig van mening kon verschillen zonder elkaar te verketteren. Hier was het bewustzijn aanwezig, dat de kerk iets anders is dan een vereniging of een partij. Dat moet te maken hebben met respect en liefde voor de Heer van de kerk. Dat die verworvenheid in Loosduinen mag blijven!

J.W.T. Cohen Stuart

De periode van ds. J. van den Berg (1982-2000)

De zesde predikant was ds. Jacob van den Berg. Hij kwam vanuit Spijkenisse en deed op zondag 22 augustus 1982 en nam op zondag 26 maart 2000 (schriftlezingen: Lucas 13,1-9 en Psalm 12), toen hij met de VUT ging, afscheid. Bij zijn afscheid werd een speciaal nummer van Betheltaal (7, maart 2000, 1-12) uitgebracht. Van ds. Van den Berg staan hier twee verhalen, het ene zoals hij dat schreef voor het jubileumboekje van 1988, en het andere is zijn terugblik van nu (oktober 2008), twintig jaar later.

1982-1988

'Eigenlijk moeten we het een misgreep vinden van de lustrumcommissie om de geschiedenis van een kerkgebouw te periodiseren aan de hand van verhalen van de predikanten die er hebben gewerkt. De auteurs hadden de kósters moeten wezen. Maar ach, die zijn misschien beroepshalve iets te veel ingesteld op 'horen, zien en zwijgen' en dominees hebben van huis uit meer babbels. Daarbij komt dat van onze oud-kosters er nog maar één in het land der levenden is, en op het moment dat ik dit schrijf moeten we zelfs nog netjes afscheid nemen van G. de Bruin en zijn vrouw. Maar het was

best aardig geweest om hier te kunnen lezen wat de lange Van der Heide, de jeugdman Van Zweeden en de slimme De Bruin te vertellen hadden gehad.

Klein en marginaal

Maar als hier dan toch een domineesverhaal moet komen, dan is dit een stukje waarin naar voren moet komen hoe wij als gemeente van God een andere plaats in deze samenleving aangewezen hebben gekregen. Een bescheidener plaats dan vroeger. Kennelijk wil Hij dat wij meer op Hem, de Knecht,

gaan lijken. Meer dan voorheen, toen wij als kerk trekken van koningen en keizers vertoonden.

Hoe klein zijn wij geworden en hoe marginaal! Onze toren weggedrukt in de hoogbouw en Nieuw-Waldeck als een scherm voor het oude tuinengebied. De wijk is volgebouwd, de oude optische barrières zijn hier en daar geslecht, maar nu de kerk niet meer zo belangrijk is, blijven ze voelbaar als grenzen.

De wijk van 'de altijd nieuwe grijzen'

Daarbij: in Den Haag, de meest vergrijsde stad van Nederland, heeft het lange eind van de Laan van Meerdervoort sociologisch al heel weinig jongs. Hier en daar vestigt zich een enkel jong gezin, maar, in tegenstelling tot de Vruchtenbuurt, is het gevolg daarvan kerkelijk nog niet merkbaar. We zijn daarom de wijk van de 'altijd weer nieuwe grijzen' geworden. Bij hen zijn alle kerkelijke methoden al beproefd, alle slimigheden al eens eerder aangesmeerd. Je moet van goede huize komen om mensen van hun plaats te krijgen. Of liever: je moet de juiste zaak brengen.

Klassiek kerkelijke arbeid

En daarom 'werkt' de klassiek kerkelijke arbeid. Over achteruitgang in het aantal kerkgangers hebben we nog niet te klagen, men is er gewoon. Niet zondag aan zondag, want daarvoor hebben we hier allemaal te volle agenda's. Maar wel geregeld en op hoogtijdagen. We gebruiken doorgaande lezingen in de diensten, dat geeft kennelijk herkenning en binding. Bovendien hoeft een voorganger dan niet aan te marcheren achter de vele vlaggen die telkens tot aansluiting oproepen.

Vandaaruit leeft de zaak. Klassiek kerkelijk werk, de gewone dingen, elkaar opzoeken en blijven zoeken, ook als we het elkaar zakelijk niet gemakkelijk kunnen maken. In elk geval neemt men hier de tijd om bijvoorbeeld bij elke politieke storm eerst rustig te luisteren naar wat de Bijbel zou kunnen zeggen. Men staat dan open voor het exegetische handwerk. En zo is het dankbaar werk.

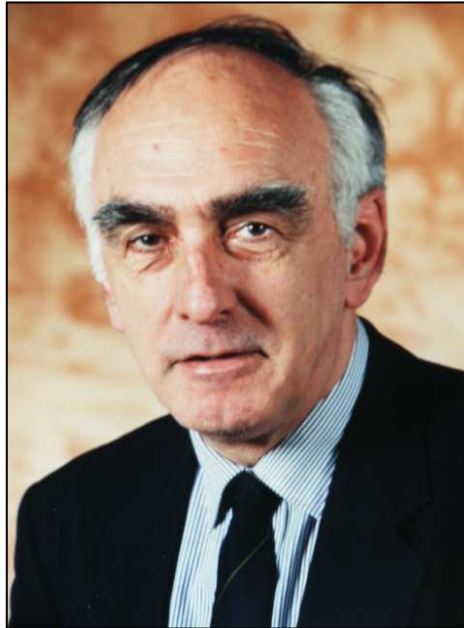
Bezoek

En vanuit dat klassiek kerkelijke werk komen ook de bezoeken aan de orde, aan de vele (hoog)bejaarden, maar ook de welkomstbezoeken, zo goed en zo kwaad als dat lukt. En hebben we dit jaar gesprekken met Gereformeerden over het 'saecularisatie-gevoel' en hebben we ook twee keer per jaar een contact met Halle-Neustadt, een haast onzichtbaar geworden kerkelijke gemeente in een grote rode stad in de DDR.

En we maken plannen om nu eindelijk eens iets te doen aan het interieur van onze Bethelkerk. Daaraan is sinds 1938 nog nooit iets gedaan! Wie van ons zit nog op de stoelen van vijftig jaar terug? Nou dan!

Verwachting

Want omwille van het geslacht dat toch binnenkort weer onze kerkdeuren moet komen binnenstromen, doen we dat.

(1988-2000, geschreven in 2008)

Hoe die renovatie toen verliep

In aanvulling op het verhaal over de renovatie van Richtje Damstra acht ik het nuttig dat daarover ook het volgende nog geboekstaafd blijft. Voor de renovatieplannen hadden we onze eigen architecten in huis: Vooral ir. Leo J. de Klerk (1926-2008) zou de eigenlijke renovatie begeleiden. Hij hoorde onze woeste, liturgische plannen aan en confronteerde ons met de zakelijke argumenten uit zijn vak: Dat dit een axiaal-kerk was, waarin terzijde van de virtuele as die door het gebouw loopt, niet bijzonder veel geschieden kan. Hij leerde ons mee te denken over zichtlijnen, zithouding en over akoustiek-behulpzame (zgn. 'lijvige') verfsoorten. Dus werd de plompe kansel doorzichtig, de dominee kreeg benen, er kwam een vast podium op de vlakke vloer, waar voorheen geregeld een 45-pleks avondmaalstafel op schragen van splinterhout moest worden opgebouwd. De speeltafel van het orgel, die op wieltjes staat, werd vast in het podium ingebouwd, en er kwam nieuw liturgisch materiaal: lezenaar, doopvont enzovoort. Zo werd de jaren dertig droefenis eindelijk weggepoetst. Te weinig geld was er voor de vervanging van de banken door stoelen en van de verbetering van de akoestiek hadden we meer verwacht. Maar er was nu ook een vloerbedekking verschenen, waar we vroeger over de houten planken klosten.

Van samen op weg naar fusie

De fysieke intocht der gereformeerden verdient een knipoog. 'Zullie' (toen nog!) beriepen een predikant voor een tussenwijk zonder kerkgebouw, die in de Ontmoetingskerk werd bevestigd en die zich gaandeweg meer thuis ging voelen, ja nestelen in de Bethelkerk. En hij bracht zijn heilig volkje mee. Zo is het dus gekomen. Aldus begon Samen op Weg heel gelukkig.

Dat geschiedde allemaal, terwijl we in hervormd Loosduinen nog woest zaten te stoeien over een nieuwe structuur onder SoW. Met name de Abdijwijk heeft lang gevochten om Loosduinen te blijven en geen Den Haag te hoeven worden. Maar met een goede preek is een peenbuiker te bekeren, en zo kwam daar het inzicht dat zo een zelfstandigheid niet

raadzaam was. Thans blijken we in Den Haag een structuur te hebben waar andere grote gemeenten met verbazing naar komen kijken. Jawel, we zijn de band met de rest van Loosduinen een beetje kwijt (het kerkblad is te vinden in het gemeentearchief!) en er valt nog wel meer te jammeren. Maar het 'vergaderen om niks' hoeft niet meer, en dat is winst.

U mag ook weten dat ik tot aan mijn afscheid een dorre fundamentalist gebleven ben op het vlak van registratie van niet actieve hervormde leden in de gezamenlijke kaartenbak, de in SoW befaamde kwestie van de 'geboorteleden'. Een gevecht dat ik door mijn emeritaat verliezen moest. Maar tegenwoordig hoor je daar geen mens meer over.

Leesrooster

Hier wil ik even getuigen van mijn dankbaarheid voor het leesrooster: Dat kerken met elkaar afspreken welke lezingen worden gedaan in de zondagsdiensten. Las ik vroeger op een zondag waar ik zin in had, later gaf het leesrooster van de Raad van Kerken richting aan mijn denken en spreken. Toen het ooit protestants van start ging, lasen we in een paar jaar heel de Tora door, met een serie Paulus erna. Gouden tijden waren dat. Later werd het oecumenisch verbreed, ook bij onze Roomse burens wordt op

zondag het rooster gevolgd. Daardoor verliest het leesrooster wel wat van zijn ambitie, maar de winst is dat op het terrein van de *Schrift* de oecumene tenminste nog wat waard is. Met alle huidig gemok over ambt en sacrament, mogen we daarvan veel verwachten.

Dat leesrooster zorgt ook voor orde, als op één kansel twee dominees elkaar afwisselen. Dat wij dat werkmodel hebben kunnen volgen, heeft niet alleen mij deugd gedaan, ook de gemeente kreeg steeds verse kost.

Andermaal: niet enkel de dominee

Voor dit verhaaltje spitte ik wat nostalgisch in oude kerkbladen. En zag opnieuw hoe veel mensen steeds betrokken waren. Daarom zit ik hier beschaamd te schrijven. Het was niet mijn werk alleen, eigenlijk moest geen predikant de chroniqueur zijn. Het moest geschreven worden door of vanuit al die mensen met een niet stuk te krijgen inzet, tegen wie je enkel het vaste zinnetje zeggen kon: De Heer zal het u lonen. En ach, één naam uit het verleden moet in deze uitgave genoemd worden: Richtje Damstra (1930-2001) heel lang scriba van de kerkeraad, als een type van trouw in het kerkewerk alhier.

J. van den Berg

De periode 1988-1998

Hoe kijken we in 1998 aan tegen de geschiedenis van onze kerk, onze gemeente? Allereerst is er het verhaal van de gemeente die haar weg zoekt in deze wereld en met vallen en opstaan probeert inhoud te geven aan het gemeente-van-Christus zijn. Daarnaast is er de weemoed om wat verloren is. De hele generatie van het begin is bij ons weg. Ook hebben we gaandeweg mensen verloren, door onze aanpak. Zij konden het bij ons niet meer vinden. Dat is een les die ons tot waakzaamheid maant.

Grote veranderingen

Inmiddels zijn we tien jaren verder. Het kerkelijk leven ging door, niet in een rustig voortkabbellende binnenkerkse knusheid, maar onrustig, sneller, beïnvloed als we waren door de steeds veranderende maatschappij rondom. De jaren overziende hebben zich in deze periode in de gemeente grote veranderingen voltrokken, die het kerkelijk werk hebben veranderd, figuurlijk, maar ook letterlijk. Allereerst is te noemen het Samen-op-Weg-gaan met de gereformeerde Wijk B, een proces van geleidelijke integratie dat uiteindelijk resulteerde in de vorming van de SoW-gemeente Bethelkerk in januari 1997. Ook de renovatie van ons kerkgebouw was een langlopend project dat in het voorjaar van 1993 gereed kwam. Voor het bereiken van deze beide mijlpalen was veel werk verzet, met vreugde en teleurstelling, met twijfel en steeds weer nieuwe moed. Velen waren er bij betrokken, waardoor de gemeenschapsband zeker werd verstevigd.

Maar ook op andere terreinen deden zich nieuwe ontwikkelingen voor: het jeugd- en jongerenwerk zocht naar andere vormen, er was in kring- en leerhuiswerk een grotere aandacht voor de wereld, en ook de buurt kwam in het vizier.

Samen op Weg

Het zat al in de lucht, in de tachtiger jaren, als een zachte wind kwam het naar ons toe en dreef hervormden en

gereformeerden onontkoombaar dezelfde weg op. Wie wilde dat eigenlijk, en waar moesten we naar toe. Naar een volledige integratie, zeiden de idealisten in de kerkeraad, met het rapport uit die dagen 'Dat zij allen één zijn' in de hand. De realisten hielden het erop dat de nood ons in de toekomst wel naar elkaar toe zou drijven. Zo ging ook de Bethelkerk op weg.

In 1987 werden de eerste stappen gezet met de Petrakerk en de Johanneskapel. Heel voorzichtig en vrijblijvend. Een paar keer per jaar ging de Bethelkerk dicht en gingen wij naar de Petrakerk en andersom. De kerkeraden vergaderden af en toe en ook het kringwerk zocht aansluiting. Maar veel schot zat er niet in, het bleef tasten en zoeken naar vorm en doel. Een in 1990 opgesteld vijfjarenplan moest dienen als vastigheid bij alle onzekerheden.

Aan deze moeizame toestand kwam abrupt een einde. In 1990 was namelijk, naast de gereformeerde wijken A (Ontmoetingskerk), C (Petrakerk) een nieuwe wijk B opgericht. De grenzen van deze wijk B liepen grotendeels parallel met die van Bethel. Er werd een predikant beroepen, ds. N.A. Riemersma, die de opdracht kreeg om Wijk B uit te bouwen tot een wijk met een eigen identiteit. Daarnaast moest Wijk B Samen op Weg gaan met de hervormde Bethelkerk. Dit betekende beëindiging van de SoW-contacten met de Petrakerk en de Johanneskapel.

B.I.S.

In deze nieuwe situatie werd de voortgang van het SoW-proces met nieuw élan ter hand genomen. Na een wat onwennig begin groeiden de beide kerkeraden steeds meer naar elkaar toe. In 1993 waren ze samen toe aan het nemen van een principebesluit dat de beide wijkgemeenten over vier jaren één SoW-gemeente Bethelkerk zouden vormen. En dat besluit werd uitgevoerd! Per 1 januari 1997 werd de Samenwerkingsovereenkomst tot Brede Interkerkelijke Samenwerking (B.I.S.) van kracht! In deze overeenkomst werd een model geschetst van de SoW-gemeente en haar structuren en geldstromen.

Maar voordat het zover was, moest veel werk worden verzet, veranderingen uitgewerkt en samenvoegingen gerealiseerd, op diverse terreinen van het kerkewerk. Voorbeelden: de kerkdienst en de liturgie, de taakverdeling van de predikanten, het in elkaar vlechten van het pastorale werk, de wijkgrenzen, de publiciteit en ga zo maar door.

Een Werkgroep SOW werd ingesteld om de werkterreinen te inventariseren en de kerkeraad voorstellen tot wijziging te doen.

De kerkdienst

De kerkeraad stelde in 1992 een stappenplan op waarin het aantal SoW-kerkdiensten jaarlijks werd opgevoerd. Het einddoel was om in 1996 alle diensten gezamenlijk te houden. Het besluit tot geleidelijke invoering bevorderde het gewenningsproces van de gemeente. Dat heeft er zeker toe bijgedragen dat het einddoel in 1996 ook gehaald werd! De gezamenlijke eredienst vroeg ook om een aangepaste liturgie. Na veel gesprek en overleg met de gemeente werd in 1993 een SoW-liturgie in gebruik genomen. Er was in de liturgie-modellen veel ruimte gelaten voor variatie. Via het kerkblad kreeg de gemeente een uitgebreide toelichting en er was gelegenheid om commentaar te leveren.

Het pastorale werk

Ook de beide predikanten, ds J. van den Berg en ds. N.A. Riemersma, zochten samen naar hun taak en hun plaats in de nieuwe situatie en op het gezamenlijke terrein. In een rapport 'De adem van de gemeente, in en uit' beschreven zij hoe in hun visie de nieuwe SoW-gemeente er uit zou moeten zien. Het plan was ambitieus en greep diep in in de bestaande structuren. Het was een eerste aanzet tot een nieuw model van gemeente-zijn in deze tijd. Het haalde het niet in de kerkeraad, maar het gesprek erover scherpte de gedachten om te zoeken naar een haalbare mid- denweg. Een plan van aanpak onder de titel 'SoW-pastoraatsplan' volgde. Ook dit plan stuitte op nogal wat bezwaren. De discussie over dit werkstuk leidde uiteindelijk tot rapport nummer drie 'Warmte in een koude stad'. Hierin waren de op- en aanmerkingen op de vorige plannen verwerkt en deze voorgestelde werkwijze bleek uiteindelijk werkbaar te zijn. Het gaat over de gezamenlijke pastorale werkwijze, het contact met gemeenteleden, de taak van predikanten, ambtsdragers en medewerkers. Ook over deze aanpak werd de gemeente uitvoerig geïnformeerd. De uitvoering werd ter hand genomen en in 1999 geheel ingevoerd.

De wijkgrenzen

In dit kader moesten nog twee ingrijpende afspraken worden gemaakt: de pastorale wijkverdeling tussen de beide predikanten, waarmee de pastorale scheidslijnen tussen hervormd en gereformeerd dienden te worden doorbroken,

en het gelijktrekken van de hervormde en gereformeerde wijkgrenzen. De wijkverdeling is in die zin ingrijpend dat bestaande contacten tussen predikant of ambtsdrager en gemeentelid toch moeten worden afgebouwd en dat een gemeentelid in het ene deel van de wijk onder de hoede komt van één van de predikanten, en omgekeerd. Overigens wordt daar heel soepel mee omgegaan. Het is uiteindelijk een administratieve maatregel die alleen de helderheid van de structuur wil dienen.

Het parallel lopen van de grenzen van de beide wijken is voor de eenheid als een SoW-gemeente noodzakelijk. Het heeft wel tot gevolg dat op enkele plaatsen mensen tot een ander gemeente gaan behoren en dat kan voor hen ingrijpend zijn. Dat is b.v. het geval bij Houtwijk (gereformeerd) en de Notenbuurt (hervormd). De leden in Houtwijk kregen vanwege de complexe ligging tussen enkele wijken van Loosduinen en Escamp al eerder de gelegenheid om zelf te kiezen waar zij bij willen horen. Dat werd niet de Bethelkerk, maar de Abdij- en Ontmoetingskerk.

Voor de vanouds bij Bethel behorende Notenbuurt, die naar de Petrakerk gaat, lag het gevoeliger. Gelukkig blijft er de mogelijkheid om tot de Bethelkerk te blijven behoren zoals ook het geval van Houtwijk. Daarvoor is slechts een administratieve handeling nodig, meer niet.

De ledenadministratie

De samenvoeging van de ledenadministraties was nog zo'n hindernis. Beide wijkgemeenten hebben een geautomatiseerde ledenadministratie, maar daarvoor wordt gebruik gemaakt van uiteenlopende systemen. Na jarenlange discussie zijn nu de geesten rijp om de keuze te doen voor eenzelfde systeem. Deze keuze is inmiddels gemaakt en de definitieve en volledige samenvoeging is begin 1999 ter hand genomen. Zo'n volledig SoW ledenbestand is noodzakelijk voor de verspreiding van informatie, van pastorale brieven, van berichten aan jongeren, voor uitnodigingen voor ouderendagen, en noem maar op. Al heel vroeg in het proces heeft mw. Truus de Man (toen al 80+ !) met de hand alle gereformeerde adressen binnengegikt in het hervormde systeem, waardoor al lang voor de samenvoeging, slagvaardig gezamenlijk werk mogelijk werd.

Publiciteit

Naarmate je meer naar elkaar toegroeit, steeds meer samenwerkt, groeit ook de behoefte om via één kanaal de gemeente over één en ander op de hoogte te houden van wat er zoal op het kerkelijk erf gebeurt. De berichtgeving geschiedde tot 1997 via 'Hervormd Loosduinen' en 'Rondom'. Deze centrale bladen werden per 1 januari 1997 opgeheven om zo de SoW-gemeenten de gelegenheid te bieden om zelf de informatie naar de gemeente toe te verzorgen. Zo werd de kerkbrief 'Betheltaal' per december 1996 tot een volwaardig kerkblad voor de SoW gemeente. Een nieuw opgericht centraal kerkblad 'Kerk in Den Haag' zorgt voor de algemene informatie uit kerkelijk groot Den Haag.

Geven en nemen

Het lijkt een beetje op een kerkelijke *successtory*, alle voornemens werden uitgevoerd. Organisatorisch is het dat misschien ook wel, maar daarbij mag een aantal zaken niet worden vergeten. Samen op weg is voor beide partijen geven en nemen: je levert wat in en krijgt er iets van de ander voor terug. In onze situatie waren de hervormden in de meerderheid, en zij hoefden bovendien hun kerk niet af te

staan. Van de gereformeerden werd gevraagd hun vertrouwde kerk en gemeenschap te verlaten en zich aan te sluiten bij de grote groep. Dat niet alle gereformeerden dat konden meemaken is te begrijpen. Al werkende constateerden we hoezeer we in die honderd jaar op punten van elkaar waren weggegroeid. Samen zochten we in die tien jaren naar nieuwe vormen in het werk, zodat we samen verder konden. Het was een moeizaam proces van geven en nemen, voor de kleinste groep soms extra geven. Het mag nog wel eens duidelijk gezegd worden: de gereformeerden sloten zich niet aan bij de hervormden, nee, als twee gelijkwaardige kerken gingen we samen op weg. Dankzij beider trouwe inzet hebben we het doel bereikt. En daarvoor past dankbaarheid!

Tien jaar jeugd- en jongerenwerk

Andere tijden, andere mogelijkheden. Dat mag zeker gezegd worden van het jeugd- en jongerenwerk van de afgelopen tien jaren. Wordt nu met veel moed en doorzettingsvermogen het werk onder de jongsten -een heel klein groepje- in leven gehouden, zo is aan het eind van de jaren '80 de groep toch wel wat groter waardoor ook meer activiteiten mogelijk zijn. Veel aandacht wordt gegeven aan de jongeren tot 12 jaar. Steeds probeert men aansluiting te zoeken bij het zich veranderende denken over de methode om kinderen vertrouwd te maken met de bijbelse verhalen. De zondagsschool leidt, eerst zonder vaste lijn, later aan de hand van 'Kind en Zondag' een eigen leven. Vanuit de gedachte dat de kinderen vertrouwd moeten raken met de kerkdienst, wordt voor een andere vorm gekozen: de zondagschool wordt kinderkerk. Eenmaal per maand heet de bijeenkomst kindernevendienst, dan zijn de kinderen tot en met de Schriftlezingen in de kerk en krijgen daarna in hun eigen omgeving en taal uitleg over het voorgelezen. Maar kleine kinderen worden groter, de leiding wisselt, het aantal kinderen wordt steeds kleiner. Dat komt ook omdat in onze gemeente meer ouderen dan jongeren /wonen. Maar het aantreden van een nieuwe jeugddiakon brengt nieuw elan. Er wordt een nieuwe jeugdraad ingesteld en een beleidsplan met nieuwe initiatieven wekt nieuw enthousiasme. Er wordt nu tweemaal per maand een kindernevendienst gehouden, waarbij nadrukkelijk aansluiting wordt gezocht met de kerkdienst: de kinderen blijven tot na de Schriftlezingen in de kerk, werken dan hetzelfde thema uit en komen na de preek in de kerk verslag doen van de uitwerking en hun beleving van het verhaal. De verbondenheid met de kerkdienst komt volledig tot zijn recht in de kinderdienst zoals die nu twee keer is gehouden: een kerkdienst voor allen, maar in de taal en het gebaar van het kind.

Jeugdkapel

Voor de jongeren vanaf 12 jaar is er de jeugdkapel. Ook hier wordt steeds getracht aan te sluiten bij de geest van de tijd, wat alternatiever, andere frequentie, wisselend aanvansuur, op de zondagmiddag. Ook is er aan het eind van de jaren '80 een goed bezochte jeugdsoos op de vrijdag: The Alternatives, die naam licht voor de hand, anders dan anderen zijn, en zoeken naar eigen wegen. Ook hier wordt geprobeerd de band net de kerk, i.c. de jeugdkapel, vast te houden: in de gemeenschap kan de geloofsbeleving gevoed worden. Maar het moet niet te ernstig zijn, de nadruk ligt op het samen zijn. Zo is de volgende stap: samen eten, zelf klaarmaken, onder elkaar zijn, met licht en muziek. De jongeren willen wel en komen. Ook op de experimentele

jeugdsamenkomsten op de zondagmiddag, waar thema's over geloof en kerk goede gesprekken opleveren. Al deze activiteiten worden begeleid door de jeugddiakon en de jeugdwerkleider die in de beginjaren aan de gemeente verbonden was.

Veel sturing en advies werd/wordt ook gegeven door de Centrale Jeugdraad, nu PLEIN geheten. Maar evenals bij de kleintjes, ontgroeien de jongeren de jeugdkapel en -soos, trekken weg, gaan studeren.

In 1992 verlopen de activiteiten. De wijkjeugdraad houdt, samen met die van de Petrakerk en van (toen nog afzonderlijke) Wijk B een enquête onder de jongeren van 12-16 jaar: wat willen ze. Ze geven zelf de richting aan: tieneravond, jongerenmiddag, samen praten, samen bezig zijn, samen eten. Natuurlijk kan niet iedere wens worden vervuld, maar er worden gespreksmiddagen belegd, men gaat op verkenning naar andere godsdiensten en samen eten is er ook bij.

Vanuit de gedachte dat men voor geloofsofvoeding van kinderen bij de ouders moet beginnen wordt een serie avonden belegd over dat thema. Voor dezelfde groep (19-27) worden in SoW verband bijeenkomsten belegd op de zondagmiddag, waar in een ongedwongen sfeer ruimte is voor gesprek over geloof en maatschappij. De kinderen zelf worden via de scholen rond de Bethelkerk uitgenodigd voor een popconcert (!) in de kerstvacantie.

Maar na een verheugende ervaring dooft geleidelijk aan ook bij deze activiteiten het enthousiasme.

Draad

En weer komt er nieuw leven. De al eerder genoemde nieuwe jeugdraad pakt de draad weer op. De raad heeft, naast veel aandacht voor de jongsten, ook oog voor de moeilijk grijpbare groep van oudere jongeren. Voor deze jonge mensen, vanaf 16 jaar, worden dansavonden georganiseerd in samenwerking met het folkloristisch dansensemble Baluta. En voor alle leeftijden is er de jaarlijkse theatervoorstelling op de zondagmiddag.

En al de jaren door is er de catechese, vanwege het kleine aantal in de diverse leeftijdsgroepen, de laatste jaren samengevoegd met Abdij en Ontmoeting. Ook wordt alweer een paar jaar voor de leeftijdsgroep 23-40 jaar het gesprek over bijbel en geloof gaande gehouden in een jongerengespreksgroep SoW.

En tussen al deze activiteiten door, die zich voornamelijk richten op het geloofsondericht, is er de kindercantorij. In 1988 gestart, niettegenstaande concurrentie van kinderkerk in de omgeving, met veel doorzettingsvermogen volgehouden tot 1996. De kinderen zingen op feestdagen en bij (de enkele) doopdiensten.

Beeld

De terugblik op tien jaar jongerenwerk geeft een verkleind beeld van de kerk, steeds kleiner wordende aantallen en een kleiner wordende groep mensen die zich inzet voor dit werk, maar die dat doet met niet aflatende creativiteit, naar nieuwe wegen zoekend om de Goede Boodschap in hedendaagse taal door te geven. De geschiedenis geeft ook aan dat er steeds mensen bereid zijn deze taak op zich te nemen, vanuit een dal weer omhoog, met vertrouwen (=geloof), meermalen moedeloos, maar toch weer samen opnieuw beginnen, als een schakel in een keten die dankzij die allen niet verbroken wordt.

Richtje Damstra

Viering van het 60-jarig bestaan

Na een uitbundig gevierd 50-jarig jubileum wordt in december 1998 met het 60-jarig bestaan een wat bescheidener feest gevierd. De aandacht was vooral gericht op de afgelopen tien jaar (1988-1998). De voorgangers in de bijzondere herdenkingsdienst op zondag 20 december 1998 zijn de oud-predikant prof. dr. W. Nijenhuis (1949-1969) en ds. J. van den Berg. De laatste is de liturg, waar prof. Nijenhuis de preek houdt (over Genesis 41 en Matteüs 1). In het Gemeentecentrum roept ir. L.J. de Klerk de renovatie in herinnering en ds. N.A. Riemersma vat de afgelopen tien jaar samen aan de hand van de letters van de Bethelkerk.

60 JAAR BETHELKERK

B staat allereerst voor bouwen, een gebeuren dat nog eerder dan zestig jaar geleden begon, maar direct daarna staat de B voor begin, nu zestig jaar geleden, 1938, 20 december om precies te zijn: een nieuwe kerk in een gloednieuwe wijk, in een gebied daarvoor van spruiten en bloemkolen, nu een plaats om voor de mensen van toen en nu een 'huis Gods', een Beth-El te zijn, een plek, waar de Bijbel opengaat en brood en wijn rondgaan, maar niet minder is het een bedehuis.

En naar de naam van deze kerk hebben we ook ons kerkblad genoemd. Betheltaal, geheten, een prachtnaam en een prachtblad dat door zoveel mensen trouw elke maand bij een ieder van ons wordt thuisbezorgd.

De B ook van de eerste letter van de Bijbel, 'Beresjit', een letter die drie kanten heeft: een rug-, een onder- en een bovenkant, maar die naar voren open is, die naar de toekomst openstaat, toen, maar nu nog steeds. Deez' eerste letter staat voor 'bajit', 'beth' ofwel huis. Dat wil het zijn, de Bethelkerk: een huis van God voor zijn mensen: blank alleen, nee zeker niet, gelukkig niet, ook zwart hoort daarbij. En meng je die twee, dan krijg je, precies dan krijg je grijs. Dat is de kleur van vele koppeljes in dit huis. Grijs haar, de sierlijke kroon van het hoofd, zo heet dat in de Schrift; lees Spreuken er maar op naar.

E staat voor Engels, de taal die alom wordt gesproken en die ons dan ook zou kunnen brengen bij een woord als 'elderly people', die in dit huis veelvuldig te bewonderen zijn. Tegenwoordig hebben we zelfs speciale dagen voor hen, 'elderly days', zo zou ik ze nu moeten noemen, maar liever spreek ik mijn moerstaal: ouderendagen dus, dagen van ontmoeting en bezinning op hoe het is om in deze dagen oud en gelovig te zijn. Maar nu gebruik ik toch liever dan Engels de taal die 2000 jaar geleden overal werd gesproken: Grieks, waardoor ik uitkom bij de E van 'ecclesia', het woord voor gemeente, gemeenschap en wat ik hier zeker niet wil vergeten: gemeentezondag, ook iets van de laatste tien jaar. Een gebeurtenis, zo mag je die wel noemen, een hoogtepunt van het jaar, tenminste zo ervaar ik dat zelf. En altijd weer uitstekend voorbereid door de commissie Vorming en Toerusting.

T is een letter die we kennen van traditie, die ons doet denken aan of die riekt naar toogdagen, tucht en tiendaagse veldtocht, de T ook, van teruggang en ook van tijd, die van vroeger, waar mensen om kunnen treuren en naar terugverlangen. Tegenwoordig is het de tijd van twijfel, vroeger bijna verboden, want zeker was je of anders moest je dat zijn. De T ook van tutoyeren, elkaar bij de voornaam noemen, al doet een enkeling onder ons daar niet aan mee. Het is ook de letter van taak die velen hier op zich genomen hebben, en dan ben ik bij toewijding en trouw,

want die woorden horen er helemaal bij, als je ziet hoe de mensen hun taak in de Bethel uitoefenen. Maar bovenal is het de eerste letter van toekomst, de tijd die voor ons uit ligt, die wij nog niet kennen, maar waarvan we wel mogen weten dat die des Heren is.

H staat voor hervormd, zullen de goed hervormden onder ons wel direct denken, maar het staat ook voor half en helft; kijk daarom is het goed dat die gereformeerden erbij zijn gekomen, opdat het nu heel kan worden. H ook van huwelijk tussen hervormden en gereformeerden dat van homogeniteit getuigt en harmonieus te noemen is, want ook die twee woorden mogen we gebruiken, sprekend over ons samengaan.

En ook staat de H voor elkaar een handje helpen, hand- en spandiensten die mensen hier onderling elkaar verlenen. Maar allereerst staat die H voor hulp, 'Onze hulp', dat allereerste woord dat in de kerk elke zondag weer door de ouderling van dienst wordt uitgesproken. De bemoediging dat Hij niet loslaat het werk dat zijn hand onder ons begon. Daarom is het bovenal de H van Heer, met een hoofdletter. Hem komt de lof toe en onze dank. Dat spreken we uit elke zondag in onze gebeden en vandaag hebben we dat wat extra gedaan.

E staat voor eredienst, het samenkomen komen van de gemeente, en dat elke zondag, waar het evangelie mag klinken: die goede boodschap van Emmanuel, zo hebben we ook vanmorgen weer mogen horen. Aan de diensten voorafgaand is het de E van de exegeseclub die hier elke dinsdag bijeenkomt, waar uw predikanten enthousiast aan meedoen en hen talrijk voedsel bereid wordt. Zou dat dan ook de reden zijn dat het ook de E is van, zo vinden sommigen, soms ellenlange diensten, met ellenlange preken, waar niet iedereen gelukkig mee is.

L van liturgie en liturgiestencil dat al jarenlang door mevrouw de Man met zoveel zorg wordt getypt. En wat ik zeker niet mag vergeten de L van ledenadministratie, zo trouw beheerd door Corrie Dekker en die andere mevrouw de Man. De L van lief en leed dat wij hier met elkaar willen delen, wat warmte in een verder zo kouwe stad, vormgegeven door ouderlingen, pastorale medewerkers en contactpersonen, aan de hand van een nieuw pastoraal plan. De L ook van de lach die hier niet ontbreekt en van de lofzang, door Van Peet zoveel jaar begeleid. En de lezenaar, de plek waarvanaf de ouderling van dienst voorgaat en de diaken hun vaak dringende boodschappen doen in verband met de nood van de wereld.

K van kerk, dat kan bijna niet anders, maar die zou niet draaien zonder een koster, hoc loco zijn dat de Koninkjes, die niet alleen voor de koffie met een koekje zorgen. Evenmin echter kan dat zonder een kerkvoogdij, die straks, in het

nieuwe millennium niet meer kerkvoogden, maar kerkrentmeesters genoemd zullen worden. Willen we kerk zijn, dan hoort daar een buurt bij, zo maken de diakenen ons voortdurend duidelijk; we hebben er in de afgelopen een begin meegemaakt; niet eenvoudig is dat, zo hebben wij moeten konstateren.

De K natuurlijk ook van kerkeraad, was ik die dan bijna vergeten? Nee heus niet, wees maar niet bang. Een club, als ik dat zo even zeggen mag, die leiding probeert te geven aan dat in deze tijd moeilijke proces van gemeente-opbouw. Niet iedereen wil erin, in de kerkenraad zo moeten we, eerlijkheidshalve konstateren, hoe anders dan vroeger. Maar treuren daarover, dat doen we niet. We gaan door, met inzet van al onze kracht, in vertrouwen dat Die-van-Hierboven ons zal helpen en leiden ook in de volgende eeuw.

E van Van Evert, de man die van de Bethel de eerste predikant was en zestig jaar geleden in dit huis de eerste dienst leidde. En de E van enquête, die niet in de Notenbuurt, maar wel in Houtwijk is gehouden. Die was daar noodzakelijk vanwege alle problemen. Gevolg van dit alles - en dat is wel een beetje pijnlijk - we raakten heel wat mensen uit Notenbuurt, Louis Davidsstraat en Houtwijk kwijt, maar we deden het voor het SoW-gebeuren in deze hoek van de stad.

De E ook van eten. Daarmee ben ik bij de Open Maaltijd, in het leven geroepen om nieuwingekomenen via de tafelgemeenschap een warm welkom te bereiden. En nog even wat dat eten betreft, er zijn er twee: die kunnen eten, maar er is er één die soms wel heel brutaal vraagt om meer!

R Dat zijn de rotsen in de branding. Ik noem er hier drie: Richtje Damstra, onze onvolprezen scriba, en de dames Ruitenberg. Voordat anderen het idee hebben: ik word overgeslagen, waarom noemt hij mijn naam niet? Weet dan dat ik hen hier noem *pars pro toto* voor allen, die zich voor onze gemeente inzetten. Niemand is onmisbaar, zo wordt wel gezegd, maar zouden zij en anderen niet zo actief zijn, heel wat stroever zou alles verlopen. Ik zou daarom ook de R van reusachtig kunnen noemen voor wat jullie allemaal doen.

De R ook van de rijksambtenaren die hier in veelvoud wonen en van een aantal rooms-katholieken die in dit huis volop meedoen. En de R van ruimte en rust die mensen in onze wijk zoeken en waarom ze zo graag in onze wijk woonachtig zijn. En natuurlijk ook is het de eerste letter van renovatie, waarover u zometeen krijgt te horen van de man, dhr. Leo de Klerk die daar de architect van was.

K dan denken we in deze dagen aan Kerstfeest en het Kind, in de kribbe, en aan knielende herders. En vandaag aan dit kroonjaar, dit zestigste jaar. Op ander vlak wordt dan van diamant gesproken. Die is veelkleurig, zoals u weet. Zoals deze gemeente en zoals deze feestdag, die een dag is van gedenken en een dag van verwachten op de komst van Zijn Koninkrijk. Hem, deze Koning die een Knecht is geworden, aan Hem brengen wij - nogmaals - onze lof en dank.

Nico Riemersma

De periode van ds. Rob van Essen (2001-2007)

Na het vertrek van ds. J. van den Berg kon er geen fulltime-predikant (hervormd) meer beroepen worden, maar nog slechts een predikant voor 0,7 fe. Ds. Rob van Essen kwam vanuit Utrecht naar Den Haag-Loosduinen. Hij deed op zondag 9 september 2001 (schriftlezingen: Deuteronomium 30,15-20 en Lucas 14,25-33, thema: 'Onze weg gekruist') intree en nam op zondag 25 februari 2007 (schriftlezingen: Deuteronomium 5,6-21 en Lucas 4,1-13, thema: 'Blijf bij uw bevrijder') afscheid.

Beroep en intrede

In het voorjaar van 2001 ontving ik zowel uit Antwerpen als de Bethelkerk een beroep. Dat bracht ons in een lastig parket. Een grote streekgemeente in Antwerpen met een boeiende missionaire opdracht, maar ver van kinderen en kleinkinderen of een deeltijdplek in Den Haag. Op vrijdag 6 april ontmoeting met de collega's van Den Haag-Zuidwest en 's avonds met de gemeenteleden van Bethel. Betsie en ik gaan afzonderlijk allemaal tafeltjes langs, waar we ons door de gemeenteleden laten bevragen. Collega Végh zei bij het weggaan: 'Wij hebben in Antwerpen gewerkt. We hopen dat u hier komt, maar Antwerpen is ook erg leuk!'

Na een slapeloze nacht en een vroeg telefoontje met Antwerpen hakken we op zaterdagmiddag 7 april de knoop door en bellen Frans Beek, voorzitter van de beroepingscommissie. 'We doen het'! Op 31 juli verhuizen we naar de Goudenregenstraat en op 8 september is er 's middags in de kerk een welkomstreceptie. Zondagmiddag 9 september bevestigt collega Nico Riemersma mij in een

feestelijke dienst. Ds. Lenie Vollebregt spreekt mij toe namens de Centrale Kerkenraad van Hervormd Loosduinen. Ik ben heel blij met de goede woorden van Carlos Spoor, mijn Dominicaanse vriend uit Utrecht.

Ouderen

Aangezien die verhoudingsgewijs het meest vertegenwoordigd zijn, gaan zij voorop. Ik denk met plezier terug aan de vakantie week in Zorgvlied (Drenthe) waar ik voor het eerst van mijn leven 'sjoelbakkampioen' werd. Indrukwekkend was het bezoek dat ik met de senioren bracht in mei 2002 aan het Watersnoodmuseum in Stellendam (Zeeland). Bijzonder inspirerend waren de ouderendagen, voorbereid met een enthousiaste commissie. Verschillende thema's kwamen aan bod: 'Geloven – wat ons raakt en ontroert' (april 2002), met de pastor/musicus Marten Kamminga in een inspirerend middagprogramma. In maart 2003 is het thema: Zingend getroost worden; de rol van het kerklied in het geloof'. 's Middags beelden en muziek uit Bach's Matteüspassion. Maart 2004 denken we na over 'Bij

Jezus in de buurt' en 's middags is er een muzikaal ensemble. We maken in de buurt reclame en nodigen buurtgenoten uit voor dat concert. 'Uitgelezen of nieuw lezen', daar gaat het over in maart 2005 en 's middags ds. Rene van de Beld (Bilthoven) met het theaterprogramma 'Paulus, een reiziger met bagage'.

Jongeren

Enkele jaren achtereen mocht ik de jongerengesprekkring leiden, wisselend bij de deelnemers aan huis. Daar kwam een einde aan doordat enkele deelnemers verhuisden. Bij mijn aantreden kende Bethel nog het fenomeen 'kinderdienst', maar omdat de jeugd in zo'n dienst op één hand te tellen was, werden dat 'creatieve diensten'. De voorpret met de voorbereidingsgroep was alleen al een motivatie eraan te werken! Dankzij de hulp van Jenny Harmelink (Stek) ging de zee tekeer in de dienst van mei 2003.

Met ontroering denk ik ook terug aan de dienst in maart 2005, over Ezechiël 37, het dal van de dorre doodsbeenderen. Mirjam Schouten deed een prachtige pantomime, waarin zij zich bevrijdde uit een donkere cocon van zware textiel. Wie wist toen dat dat doodskleed de laatste creatieve bijdrage van Betsie van Essen aan de eredienst zou zijn!

Pastoraat

De samenwerking met de pastorale medewerkers en de bezoek(st)ers heeft mij geholpen - in de deeltijd-opdracht - steeds alert te blijven voor situaties waar pastoraat nodig was.

Het deed mij ook goed dat de kerkenraad, na raadpleging van de gemeente, in april 2004 besloot dat er voortaan ruimte is voor ziekenzalving.

Ministerie Zuidwest

Zo noemden we het samenwerkingsverband dat nu 'cluster' heet. Het was heel inspirerend om maandelijks als collega's om de tafel te zitten en de samenwerking te zien groeien. Zo ontstond een gemeenschappelijk aanbod voor rouwverwerking, mocht ik meewerken aan enkele studiedagen ('Verlangen naar spiritualiteit' in 2002; 'Bidden om beter te worden' in 2006) en broedden we een jaar lang op wat inmiddels de 'www.pastorale diensten.nl' is gaan heten. Genoemd mogen ook de Kloosterdagen. De eerste in september 2001 zal ik nooit vergeten, want op die dag vlogen de verkeersvliegtuigen in de torens van het World Trade Centre in New York.

Met een wandeling over het strand nam ik in april 2007 afscheid van de collega's zonder wie het in Zuidwest heel wat minder creatief was toegegaan en die mij, in de moeilijkste periode van mijn leven, hartverwarmend nabij waren.

Kerk en Buurt

Onderdeel van mijn opdracht was te werken aan de betrokkenheid van de gemeente bij de buurt. Kort voor mijn komst was de Amadeushof geopend en het was een mooi moment, toen we in 2005 de 'Theeschenkerij' mochten openen, waar buurtgenoten op vrijdagmiddag van mei tot september elkaar kunnen ontmoeten bij het genot van een kopje thee. In November 2005 ging de 'Koffiesalon' van start, de overdekte variant.

De diaconie werkte - met hulp van STEK - aan een beleidsplan voor de komende vijf jaar, dat in juni 2002 werd gepresenteerd. Vruucht daarvan was de tweejaarlijkse *info-markt* in de kerk, waar organisaties die aan het wel-zijn in de buurt bijdragen zichzelf kunnen presenteren. Huize Duinhage zorgde steeds voor kleurige stands. In de kerkzaal wordt op de hele uren een programma geboden van muziek en zang, o.a. orgelspel door Jeehyun van de Meer-Lee, jeugdkoor van Exodusgemeente, samenzang o.l.v. van Aat van Peet. De eerste info-markt was op 15 mei 2004 en de tweede op 20 mei 2006.

Samen met de Stadsboerderij is er in 2004 en 2005 een *kinderkerstfeest* georganiseerd. Er werd verzameld op de kinderboerderij, waar een levende kerststal te bewonderen was. Daar werd een kerstverhaal verteld en vervolgens ging het in optocht, met door ons uitgereikte lampionnen, naar de Bethelkerk. Daar was warme chocolademelk voor ouders en kinderen, werden er kerstliederen in de kerk gezongen en ging iedereen met sinaasappel en kleurplaat naar huis. Helaas zag de Stadsboerderij geen mogelijkheid dit initiatief verder te organiseren. Sindsdien is er in de kerstweek een lampionnoptocht voor de kinderen, met Kerstfeest in de kerk tot besluit.

Dankbaar ben ik voor de goede contacten die er waren of ontstonden met de verschillende zorginstellingen in de buurt en de projectgroep 'Welzijn en beheer' van de Commissie Loosduinen.

Kerkgebouw en eredienst

Het zingen van de gemeente maakt iedere dienst al bijzonder. Voor veel liederen uit het repertoire van Huub Oosterhuis of Iona, is het orgel minder geschikt. Omdat de piano aan vervanging toe was, werd uitgekeken naar een vleugel. Dankzij Aat van Peet kon dat instrument begin 2005 verworven worden. Ook werd de bundel 'Tussentijds' aangeschaft, een welkome verrijking van het liedrepertoire. Op 2 april 2006 namen we afscheid van Aat van Peet, die onderscheiden werd met het draaginsigne van goud met briljant voor 53 jaar orgelspel in dienst van de kerk, waarvan 28 jaar in Bethel. Jammer dat ik maar zo kort met zijn opvolgers Fieke Nikken en Rein van der Kluit kon samenwerken.

Het was fantastisch om, samen met de commissie Vorming en Toerusting en collega Nico Riemersma de jaarlijkse gemeentezondagen voor te bereiden. Heel bijzondere herinneringen heb ik aan in 2005, waaraan het verhalen en gedichtenfestival 'Dichter bij de bijbel' gekoppeld was. Het middagprogramma werd toen verstoord door een heuse 'demonstratie': Wij willen rust in de kerk!

In juli 2006 kwam het gedachtenisplateau gereed, witte stenen met daarop de namen van de ontslapenen, rondom een grotere steen op een bodem van wit zand. Gemeenteleden kunnen waxinelichtjes ontsteken, als zij iemand willen gedenken.

Tenslotte is tijdens mijn ambtsperiode het invalidentoilet in de hal gerealiseerd en zat ik bijna twee jaar om de tafel met de commissie die plannen maakte voor de verbouwing van de keuken. Hier mag met ere de naam van Leo de Klerk genoemd worden, die met eindeloos geduld zijn tekeningen aanpaste aan de wisselende inzichten.

Afsluitend

Het waren boeiende en bewogen jaren in Bethel, niet alleen op persoonlijk terrein, maar ook als Haagse wijkgemeente. Op 27 mei 2004 fuseerde Hervormd Loosduinen met Hervormd

den Haag en werden de handtekeningen in de Abdijkerk gezet. Op 2 mei daaraan voorafgaand was in de Grote Kerk de viering ter gelegenheid van de fusie van Hervormde Gemeente van den Haag met de Gereformeerde Kerken: 'Zout water geeft het zoetste brood'. In het voorbereidingscomité mocht ik meedenken over de dienst en het middagprogramma. Ja, ik hield zelfs een zeepkistpreek en was 's middags spreekstalmeester bij de verschillende programma-onderdelen in de kerk.

Over feesten gesproken: op zaterdag 27 april mocht ik mijn 25-jarig ambtsjubileum vieren en Betsie en ik hebben genoten van de hartelijkheid die we die dag ervoeren. Ja,

Betsie heeft ervan genoten als vrijwilliger onder de vrijwilligers haar plek in te nemen in Bethel. De gemeente was goed voor haar. Minstens zo goed was de afscheidsdienst op 25 februari 2007, waar ik met Neeltje, - mijn nieuwe levensgezellin naast mij - goede wensen voor het werk in Laak in ontvangst mocht nemen. En ik zal niet vergeten dat een vergrijsde gemeente bepaald niet betekent dat zij uit grijze muizen bestaat.

Van harte vrede en alle goeds gewenst.

Rob van Essen

De periode 1998-2008

Met het 50-jarig jubileum van de kerk was er een jubileumboekje, waarin de periode 1938-1988 beschreven staat, al is dat wel grotendeels vanuit predikantenperspectief. De tien jaar daarna (1988-1998) heeft de toenmalige scriba Richtje Damstra (1930-2002) beschreven in een serie artikelen in Betheltaal (jaargang 6, nummer 2 (SoW-proces), 3 (renovatie), 6 (jeugd- en jongerenwerk). In dit artikel doe ik een poging om de afgelopen tien jaar (1998-2008) in kaart te brengen. Met het 75-jarig jubileum mag u van ons weer een echt herdenkingsboekje verwachten.

Niet alles woelt hier om verandering

Alles mag dan om verandering woelen, zoals een oud gezang zegt ('Rust mijn ziel, mijn God is koning'), maar dat valt alleszins mee, als je naar de Bethelkerk van de afgelopen tien jaar kijkt. Ik liep 'Betheltalen' van die jaren door, en werd getroffen door het feit dat veel activiteiten nog steeds plaatsvinden, zoals vele jaren het geval is. Dan valt te denken aan de *zendingsmiddag* op de laatste zaterdag in november, al is daar wel een verandering te noteren; dan heb ik het over de familie Visser met de verkoop van hun jams. Elk jaar opnieuw wordt deze middag druk bezocht, niet in het minst vanwege de bingo.

Een activiteit die ook helemaal bij de Bethelkerk hoort, is de eerste maandagavond in de *Vredesweek* in september, georganiseerd door de commissie Vorming en Toerusting en met een vaste kern aan bezoekers. Met een spreker als Mient Jan Faber en een thema als 'Met je vijand aan tafel' (in 2007) ben je verzekerd van een volle (groene) gemeentezaal.

Hier moeten ook de *busreisjes* genoemd worden, die in de lente en in de herfst door heel Nederland gaan, een enkele keer zelfs grensoverschrijdend. De organisatie berust bij de Vrouwendienst, vele jaren met vaste hand bestuurd door Gré de Jong, en tegenwoordig door Corrie Dekker. Ook hier zie je zoals bij meer activiteiten dat alleen de poppetjes wisselen. Dat geldt de leiding, maar ook de busreizigers.

En dan is er ook het jaarlijkse *ouderkerstfeest*, waarvan de organisatie ook bij de Vrouwendienst berust. In het verleden kwamen daar altijd de kinderen zingen van de school, waar een dochter van Gré de Jong schooljuf is, maar die tijd is voorbij. Wat wel gebleven is, dat is de broodmaaltijd met soep van An Pieterse en een meditatie van de dominee.

Wat ook bleef, was het zoeken te verstaan wat God mensen wil zeggen, in de kerkdiensten, maar niet minder in het kringwerk, het leerhuis in het bijzonder.

Nieuwe initiatieven

Natuurlijk zijn er ook nieuwe initiatieven ontwikkeld, de één met meer succes dan de ander. Een initiatief dat een groot succes genoemd mag worden, is de *Amadeushof*. In september 2001 ging ze officieel open, maar de tuin functioneerde al ietsjes langer. Je moet altijd oppassen met het noemen van namen, maar twee mensen die hierin een grote rol hebben gespeeld, wil ik toch wel noemen: Jannie Vermeulen

als de initiatiefneemster en Wim Hüner als uitvoerder van het project en nog steeds onvermoeibaar in de tuin bezig. Is het even mooi weer, dan zitten er mensen in de tuin. Het leuke is dat het echt een tuin voor de hele buurt is en zo functioneert die ook. Een prachtige stilteplaats en ook een mooie plek voor een rustig gesprek.

In de jaren 1996-2003 organiseerde een klein groepje (Fie Slagter, Frederiek Warners en Mirjam Schouten) op Eerste Kerstdag een *kerstmaaltijd*. De eerste jaren waren we met meer dan dertig mensen, de groep werd langzamerhand kleiner, een reden om ermee te stoppen. Ik kijk daar nog altijd in dankbaarheid op terug.

Wat zag je mensen daarvan genieten!

Vele jaren kenden we ook de diensten gericht op de kinderen. Toen die slechts mondjesmaat aanwezig waren, gingen we verder met wat we '*creatieve diensten*' noemden. Zo mochten ze met recht heten, want die diensten waren ook creatief. Denkt u nog maar even aan de dienst, waarin het verhaal van de

opstanding der doden (uit Ezechiël 37) centraal stond. Als het nou toch om creatieve diensten gaat, wil ik ook nog even de theaterdienst met Rob Favier noemen, op het Festival van het Woord (gemeentezondag in februari 2005).

We zochten het vorig jaar een keer anders te doen, waar het ging om het groothuisbezoek. Dat waren in de afgelopen jaren altijd gesprekssamenkomsten, vaak over het jaarthema waarmee we sinds enkele jaren werken, maar vorig jaar kozen we voor de vorm van een *vastenmaaltijd* in de Veertigdagentijd. Dan komt geloof - zo ontdekten velen - opeens op een hele andere manier bij je binnen. Begint het geloof bij het oor om in het hart bewaard te worden en er handen en voeten aan te geven, nu liep het geloof een keer door de maag. In de Bijbel lees je regelmatig dat mensen vasten. Wij, protestanten deden er nooit aan, noemden dat rooms. Het was een bijzondere ervaring die toch eigenlijk om een vervolg vraagt.

Gemeentezondagen

2008: Het 70-jarig jubileum

2008: Rond de tafel

2007: Van klacht tot kracht (over de Psalmen)

2006: Honger en dorst (in het kader van de zeven werken van barmhartigheid)

2005: Lezen voor het leven (naar aanleiding van de Nieuwe Bijbelvertaling)

2004: God regeert

2003: Het rijk alleen - rijk met elkaar (over individualisme en gemeenschap)

2002: De mens, schepper naast God (over biotechnologie)

2001: De stad die wij verwachten

2000: Kijken en kiezen (over het Bijbelboek Ruth)

1999: Gaan staan in de schoenen van (over de Jozefverhalen in Genesis)

1998: Laten zien wat ons beweegt

Moderne communicatiemiddelen

Dat de tijd niet stil staat, dat mag ook uit diverse zaken blijken, waaronder de verscheidenheid aan moderne communicatiemiddelen. Dat geldt allereerst de mobiele telefoon. Ik maak er zelf amper gebruik van, beperk het tot de vakantie, maar maak het regelmatig mee om door mijn voorzitter of bij de drukker vandaan of vanuit het ziekenhuis gebeld te worden. Zij heeft hem zoals zoveel mensen altijd aan staan.

Dan natuurlijk de computer. Ik kan me niet meer voorstellen dat ik een preek of een stuk voor Betheltaal zonder dat ding maak. Lichte paniek ontstaat, als mijn printer het zondagmorgen, als de preek uitgedraaid moet worden, begeeft. Toch zijn er in de kerkenraad nog verschillende mensen die niet in het bezit zijn van een pc, hoe je ze ook oproept om er eentje aan te schaffen. 'Zo gemakkelijk.' De communicatie loopt toch minder soepeltjes, maar dat moet je niet tegen ze zeggen.

Maar ik denk niet dat ik ooit nog iemand voor de ledenadministratie had kunnen krijgen, als deze niet op de computer te beheren was.

Een nieuwe technische verworvenheid mag de kerkwebradio genoemd worden, dat geldt nog veel meer voor www.kerkomroep.nl, waardoor kerkdiensten van de Bethelkerk in de hele wereld beluisterd kunnen worden. Heb

je een kerkdienst gemist, en wil je die toch nog horen, dan luister je via je pc. Heel fijn ook, als je zelf oud bent en ver weg woont, maar je wilt toch die rouwdienst van je familie meemaken!

En straks met ingang van zondag 21 december heeft de Bethelkerk zelf ook een website. Wat we ermee willen, is in elk geval open staan voor mensen van buiten. Ik ben heel benieuwd wat ons dat gaat brengen.

En intussen hebt u ook gemerkt hoe we nog steeds bezig zijn om Betheltaal beter te maken. Waar het blad vroeger uit veel tekst bestond, staan er nu veel meer plaatjes (foto's, schilderijen, logo's) in. Ook aan het *format* wordt nog steeds gewerkt.

Wat in elk geval blijft, zo hopen we althans, dat zijn de - veel gelezen - interviews van Inge Ligthart Schenk. Hij is inmiddels bij een grote groep gemeenteleden thuis geweest, mensen die op hun beurt ons als lezers een kijkje gaven in hun leven.

Pijnpunten

Aan de pijnpunten wil ik in deze terugblik niet voorbij. Dat betreft in het bijzonder dan toch de afwezigheid van *kinderen en jongeren* in onze kerk. Richtje Damstra schreef tien jaar geleden nog een heel verhaal over het jeugd- en jongerenwerk, aan het slot spreekt ze van steeds kleiner wordende aantallen. Nu zijn we zover dat de Bethelkerk geen eigen jeugd- en jongerenwerk meer kent. Betty Mol mocht dan heel trouw elke maand een paar regels in Betheltaal schrijven over kindernevendienst en crèche, een heel enkele keer was er in de afgelopen jaren een kind op zondagmorgen in de kerk. We probeerden het met prachtige creatieve diensten, maar ook die leidden niet tot een nieuwe beweging, netzomin als het kinderkerstfeest, hoewel we vorig jaar best een grote groep kinderen met ouders mochten ontvangen.

Al eerder besloten we als kerkenraad om de jeugdraad op te heffen, na vlak daarvoor nog weer nieuwe pogingen gedaan te hebben om ouders van jonge gezinnen (met gedoopte kinderen) bijeen te krijgen om te zien wat we voor elkaar zouden kunnen betekenen. Ook onze pogingen in diezelfde tijd om contacten te leggen met de lagere scholen die in ons gebied liggen, hadden geen (enkel) succes.

Officieel doen we het jeugd- en jongerenwerk nu samen als wijkgemeenten in Zuidwest. Vandaar dat er na lange tijd weer eens iets meer in Betheltaal stond dan het stukje op de achterpagina van Betheltaal. Nu communiceert de jeugd tegenwoordig met name via internet. Zou daar voor de kerk een nieuwe toekomst kunnen liggen? Me dunkt dat je dan wel je krachten moet bundelen. Nog breder zelfs dan Zuidwest moet je aan heel protestants Den Haag (=PGG) denken.

Een tweede pijnpunt is de *oecumene*. Waar we in het verleden oecumenische diensten (met remonstranten en doopsgezinden) op kerstavond en in de paasnacht hadden, een enkele keer in het seizoen een oecumenische kring, daar bestaan er op dit moment geen oecumenische contacten meer. Met de Romana (Pauluskerk aan de Mgr. Nolenslaan, Pastoor van Arskerker in de Aaltje Noordewierstraat) was de oecumene altijd al moeilijk, althans op het vlak van gezamenlijke diensten. Als priesters en predikanten in Loosduinen zagen we elkaar alleen op het PeP (overleg van priesters en predikanten) of op het PIPO (priesters-, instellingspastores- en predikanten-overleg). Beide overlegbijeenkomsten werden een keer afgeblazen, daarmee was het definitief over en uit. Niemand die er nog een keer naar vroeg. Ook van de Haagse Gemeenschap van Kerken is in de afgelopen jaren weinig

gehoord tot voor kort, met de presentatie aan de lidkerken van een geloofsbelijdenis. Zijn we allemaal zo druk met overleven dat we de andere kerken helemaal niet meer zien? En dat terwijl we elkaar zo goed zouden kunnen gebruiken om samen na te denken over de huidige crisis van kerk en geloof. Misschien moeten we dat toch nog eens voorleggen aan de HGK. Het verdient aanbeveling om daar het andere pijnpunt bij te betrekken.

Ook aan het contact met de Duitse partnergemeente Halle-Neustadt kwam een einde. Dat gebeurde zelfs heel officieel met een bezoek in mei 1999 van een aantal 'ouwe getrouwen'. Een laatste bericht ontvangen we, als zij daar een overlijdensbericht van Richtje Damstra krijgen. Ik weet dat een enkeling uit onze gemeente nog wel persoonlijke contacten heeft en ds. Van den Berg meldt mij nog wel eens dat hij 'alte Kameraden' heeft opgezocht.

Seniorendagen

oktober 2008: God staat aan het begin en Hij komt aan het einde (over schepping en eeuwig leven)
maart 2008: Uw wil geschiede
oktober 2007: Vrouwen rond Jezus
maart 2007: Jezus' lijden in verlatenheid
november 2006: Het lied van de schepping (over schepping en *intelligent design*)
maart 2006: Zoektocht naar God
oktober 2005: In blijde verwachting (over Matteüs 24-25)
maart 2005: Uitgelezen of Nieuw lezen? (over de Schrift als bron voor meditatie en geloofsopbouw)
november 2004: Zijn er ook engelen om ons heen?
maart 2004: Bij Jezus in de buurt. De kerk als herberg in de stad
oktober 2003: De Tien Geboden, handleiding voor het leven, nog steeds?
maart 2003: Zingende getroost worden
oktober 2002: De wonderen van het geloof
april 2002: Beleven van het geloof
oktober 2001: Tussen traditie en vernieuwing
maart 2001: Verandert bidden mensen?
november 2000: Gedenken van de gestorvenen is praten met de levenden
april 2000: Moderne ontwikkelingen in het licht van goed en kwaad
oktober 1999: Waaraan denken wij eigenlijk, als we bidden 'Uw Koninkrijk kome'? (over Matteüs 6,10a)
maart 1999: Wat de toekomst ook brengen moge
oktober 1998: Ontspannen omgaan met andersdenkenden (over Marcus 7,24-30)
april 1998: Afhankelijk worden, nou en .....?

PGG en Zuidwest

Het SoW-proces mocht aan het slot van het vorige decennium (1988-1998) zijn beslag hebben gekregen, dat betrof alleen op wijkniveau. In kerkenraadsverslagen (o.a. in Betheltaal) is goed terug te zien dat op stedelijke en landelijke nivo het SoW-proces wat meer jaren heeft gekost. Je leest van een Voorlopige Algemene Kerkenraad, van bijeenkomsten op zaterdag om het stedelijk proces verder te brengen, (in april 2002) van een fusie van Hervormd Loosduinen en Hervormd Den Haag en o.a. daarmee komt de Protestantse Gemeente te 's-Gravenhage steeds meer in

zicht. Die krijgt in september 2004 gestalte, met ds. Klaas Koffeman (Valkenboskerk) als eerste voorzitter.

Al langere tijd werken de predikanten in dit gebied Loosduinen/Escamp, door ons tegenwoordig Zuidwest genoemd, nauw met elkaar samen. Het gaat om de Thomaskerk, Exodus/Sjalomkerk, Salvatorkerk, Bosbeskapel en Abdij/Ontmoetingskerk (in vergelijking met tien jaar geleden een tamelijk ander plaatje). Zij komen in kloosterdagen bijeen om programma's te ontwikkelen en na te denken over kerk en predikantschap in deze tijd. Een groot project kwam in september 2007 tot stand: de website voor pastorale diensten aan mensen buiten de kerk, maar niet los van de christelijke geloofstraditie. Om ook op het niveau van de wijkgemeente meer tot samenwerking te komen, is er tegenwoordig overleg op het niveau van voorzitters van wijkkerkenraden. Waar dat alles naar toe gaat? De predikanten zijn net als u benieuwd.

Af- en toename

Ook de getallen en de percentages moeten in deze terugblik in oenschouw genomen worden. Dan begin ik bij de predikantsformatie. In 1998 stonden ds. J. van den Berg en ik er nog voor de volle 100 % (fte). De eerste verandering kwam met zijn vertrek in maart 2000. Een volledige predikant mocht op grond van de aantallen niet meer beroepen worden; het werd 0,7 fte. Ds. Rob van Essen kwam in september 2001. Enkele jaren terug ging ik zelf 0,8 fte werken om meer ruimte voor mijn boek te krijgen. Toen Van Essen in februari 2007 naar de Laakkapel vertrok, was er nog maar ruimte voor 0,5 fte.

Afname is er ook in ledenaantallen. Ik zal u alle details besparen. Even heel globaal aan de hand van Betheltaal. Waar we vijf jaar terug voor de brede verspreiding nog 1500 nummers moesten laten drukken, zijn dat nu nog zo'n 1150 exemplaren.

Deze dagen bezig zijnde met het verleden, zie je dat de generatie die zijn schouders onder deze kerk gezet heeft, voor een belangrijk deel overleden is. Op het gevaar af anderen tekort doen wil ik toch een paar namen noemen: Richtje Damstra, Henk te Winkel, Truus Haas, An Visser, Simon Pieterse, Cor de Graaf, Simon Dijkhuizen, Ary Moerman.

Er mag dan afname zijn, er is ook toename, en wel in leeftijd. In de afgelopen vijf jaar mochten we nog wel eens een honderdjarige van harte gelukwensen: dhr. H. Quarles van Ufford, mw. G. Veldhuyzen van Zanten-van Hoeken, mw. I.M. Vries-Bennink, mw. D. Wynia-Visser.

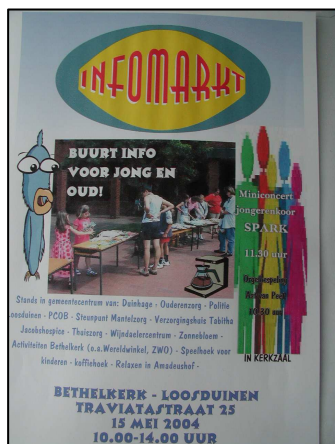
De Bethelkerk mag een grote groep vrijwilligers kennen, het is wat moeilijker om mensen te vinden die bereid zijn ouderling of diaken te worden. Toch lukt het vaak wel na een dringend oproep in de kerk. Er kwam recent zelfs een nieuw wijkcollege bij, dat van kerkrentmeesters.

Een toename is er ook van nieuwe gezichten in de kerk. Iets dat toch wel degelijk met een zekere regelmaat gebeurt. We mogen dan als de wijk van 'de altijd nieuwe grijzen' bekend staan, de nieuwe gezichten hebben echt niet altijd een grijs kapsel. De opvang mag misschien niet altijd vlekkeloos verlopen, ik hoor toch ook met grote regelmaat dat mensen zeer blij waren met de manier waarop zij in de Bethelkerk werden ontvangen.

Open naar buiten

In prediking, vorming en toerusting en diaconaat probeerden we steeds al open te staan naar de samenleving om ons heen.

Denkt u maar aan jaarthema's als 'Geloven in verwarrende tijden', 'De zeven werken van barmhartigheid', aan de kring 'Brandende kwesties'. Steeds ook waren er avonden over de Islam en zo zijn er nog tal van andere zaken te noemen, waaronder een druk bezochte avond over wraak en vergelding, na de ineenstorting van de Twin Towers. In de afgelopen periode probeerden we daarnaast kerk in de buurt te zijn. Al eerder deed Jannie Vermeulen als diaken daarvoor belangrijk werk, waar mijn vorige collega Rob van Essen bij kon aansluiten. De Amadeushof werd een theetuin voor de buurt, er kwam in de winter een koffiesalon. En er waren infomarkten (drie keer intussen) en recent een burendag. Zonder goede publiciteit kan dat niet, zo hebben we gemerkt. Dat alles vanuit het diaconale beleidsplan.

Voor dit alles moest de buurt naar de kerk, misschien wordt het nu tijd dat we als kerk naar buiten gaan om ons actief voor de buurt in te zetten? Dat zou kunnen door onze Open Maaltijden echt open te stellen voor mensen uit de buurt. Onze website biedt daarvoor straks alle mogelijkheden.

Een blik in de kerk

Wat ik wil doen, is een blik werpen in de kerk(zaal) op zondagmorgen. Dan zie je dat veel veranderingen ook heel geleidelijk plaatsvinden. Ze vallen amper op, zo snel als tal van zaken ons al weer vertrouwd zijn geworden; je hebt niet eens in de gaten dat ze er tien jaar geleden niet waren. Ik begin op de kansel. Daarop mag nog steeds een Bijbel liggen, het is niet meer dezelfde als tien jaar geleden. Sinds 2004 ligt daar een *Nieuwe Bijbelvertaling*. Hij ligt daar nu nog ter beproeving. We zijn in oktober door de synode gevraagd om onze opgedane ervaringen met de NBV aan de synode te melden. Zij zal zeer waarschijnlijk aan de gemeenten voorstellen om de NBV als officiële kanselbijbel te gebruiken.

Kijk ik vanaf de kansel naar rechts, dan staat daar sinds Advent 2001 de *paaskaars* op een standaard ontworpen door Leo de Klerk en betaald van een legaat dat ik ooit gekregen heb van dhr. Kool, wiens appartement op de Lobelialaan ik een aantal maanden heb mogen bewonen. Jaarlijks gaan Mirjam Schouten en Frederiek Warners (of ondergetekende) naar de Religieuze Winkel in de Theresiastraat om een nieuwe paaskaars te kopen.

Hij mag dan niet in de kerk zelf liggen, maar op de balie in het Gemeentecentrum, nieuw is ook dat mensen de *preek*

mee naar huis kunnen nemen. Ds. Rob van Essen is daar ooit mee begonnen, ik heb me - voorzichtig - bij die traditie aangesloten. Een geste die door veel gemeenteleden zeer wordt gewaardeerd. Kunnen ze de preek nog een keer in alle rust doorlezen en verder overdenken.

We kregen er ook in 2005 een nieuwe (blauwe) liedbundel bij: *Tussentijds*, met een grote diversiteit aan goed te zingen liederen. Een tussenfase naar een geheel vernieuwd liedboek. Het huidige liedboek is dringend aan vervanging toe. Veel Bijbelse thema's ontbreken nu.

Gaat het over muziek, dan moet beslist ook de *vleugel* genoemd worden. Iemand moest hem kwijt, en we besloten op aanraden van Aat van Peet tot een snelle aankoop. Helaas wordt er - zeker de laatste tijd - weinig gebruik van gemaakt.

Wat minder zichtbaar misschien is het nieuwe *Dienstboek* dat op het plankje onder de lezenaar ligt, maar waarvan ik als predikant toch veel gebruik maak: voor het gebed voorafgaande aan de schriftlezingen, maar ook voor een tafelgebed. Er staan prachtige tafelgebeden in (Van der Zee, Barnard, Schuman, Oosterhuis). Een rijke bron om uit te putten, ook voor persoonlijk gebruik. We kregen het in 1998, en we nodigden toentertijd prof. dr. Niek Schuman uit om het *Dienstboek* nader toe te lichten.

Wordt me gevraagd waar ik zelf het meest blij mee ben, dan zeg ik de paaskaars en de *gedachtenstuin* met zijn witte stenen en daarop de namen van de gemeenteleden die in het afgelopen kerkelijk jaar zijn overleden. Dat brengt me ook bij de gedachtenisdienst, eerst op de laatste zondag van het kerkelijk jaar, tegenwoordig rond Allerheiligen. Dat is elk jaar weer een indrukwekkende viering, door mensen zeer gewaardeerd in het bijzonder ook, omdat daarna de witte steen mee naar huis genomen mag worden en daar een plekje krijgt bij de foto van de geliefde.

Persoonlijke noot

Een persoonlijke noot zo'n beetje aan het eind van dit verhaal, als het mag. Dat betreft de vraag waar mijn hart ligt, en of daarin ook nog wat is veranderd. Dan hoor ik van een enkeling dat ik orthodoxer ben geworden, waar anderen, mijn verhaal over 'Atheïstisch in God geloven' kennend als ook mijn lezing over het boek van ds. Klaas Hendrikse deze zomer, mij eerder van vrijzinnigheid zullen betichten. In die kwalificatie voel ik mij wel thuis: orthodox-vrijzinnig.

Als ik zeg dat mijn liefde nog steeds zit in een nauwkeurig luisteren naar de Bijbelse teksten, zowel met het oog op de prediking, het leerhuis als het pastoraat, dan ziet u dat daarin geen verandering is opgetreden. Ik heb wel het gevoel dat ik gegroeid ben in het vertalen van deze teksten naar mensen toe. En dat krijg ik dan ook regelmatig van u te horen.

Gevraagd naar mijn vreugden, dan zeg ik: de zondagse vieringen, het leerhuis, de gemeentezondag, de senioredagen, de open maaltijden en Betheltaal.

In de tijd van Advent

Dat de Bethelkerk in de tijd van Advent openging, is iets om vast te houden. Dat dat onze houding mag zijn in heel het jaar: een kerk in verwachting, met het Kind zo dichtbij. Dat vraagt toch om leven dichtbij Hem, als Hij ons zo nabij is gekomen! Ligt daar niet de toekomst van de Bethelkerk?

Nico Riemersma

Predikanten, kosteren en organisten

Predikanten

F.K. (Frits) van Evert	1937-1942
A.F.N. (Arie) Lekkerkerker	1944-1948
W. (Willem) Nijenhuis	1949-1969
J. (Johan) Langenbach	1966-1972
J.W.Th. (Joost) Cohen Stuart	1973-1981
J. (Jaap) van den Berg	1982-2000
R. (Rob) van Essen	2001-2007
N.A. (Nico) Riemersma	1991-
N.L. (Nel) van Dorp	2009-

Kosteren

W. (Wim) van der Heide	1937-1960
S. (?) Pronk	1960-1961
J. (?) van Zweeden	1961-1966
G. (Gijs) de Bruin	1966-1987
R. P. J. (Roelf) Koning	1988-2004
F. (Frederik) Ekkelboom	2004-

Organisten

H. G. (Henk) van den Berg	1937-1949
T. (Teun) Groen	1937-1950
J. (Jan) Mostert	1955- . . .
Mw. De Munck	1956-1959
R. (René) Rakier	1959-1961
M. P. (Rienk) Jiskoot	1961-1962
J. D. (Jan) van Laar	1962-1963
J. (Jan) van der Linden	1963-1969
J. L. (Jan) van der Zwart	1969-1970
J. B. (Ben) Fey	1970-1971
A. J. (Aad?) Verschoor	1971-1972
W. M. G. (Wim) Rosier	1972-1975
J. W. H. (Henk) Lemckert	1976-1978
A. (Aat) van Peet	1978-2006
Mw. F. (Fieke) Nikken	2006-
R. (Rein) van der Kluit	2006-

Samenstelling

De samensteller van dit overzicht is ds. Nico Riemersma.

Hij heeft gebruik gemaakt van:

- Het jubileumboekje dat uitgekomen is bij 50-jarig jubileum van de Bethelkerk:

Bethelkerk, 's-Gravenhage - Loosduinen 1938 -1988

- *Betheltaal* 6,2 (1999), 1 en 3 (1998 Tien jaren Bethelkerk 1998. Een terugblik), 6, 3 (1999), 3 (De renovatie. Een terugblik), 6,6 (1999), 1 en 6 (Tien jaar jeugd- en jongerenwerk).

- *Betheltaal* 16,1 (2008), 8-12 (Oud en nieuw in de Bethelkerk)

- *Betheltaal* 16,2 (2009), 3 (Interview met ds. Joost Cohen Stuart)